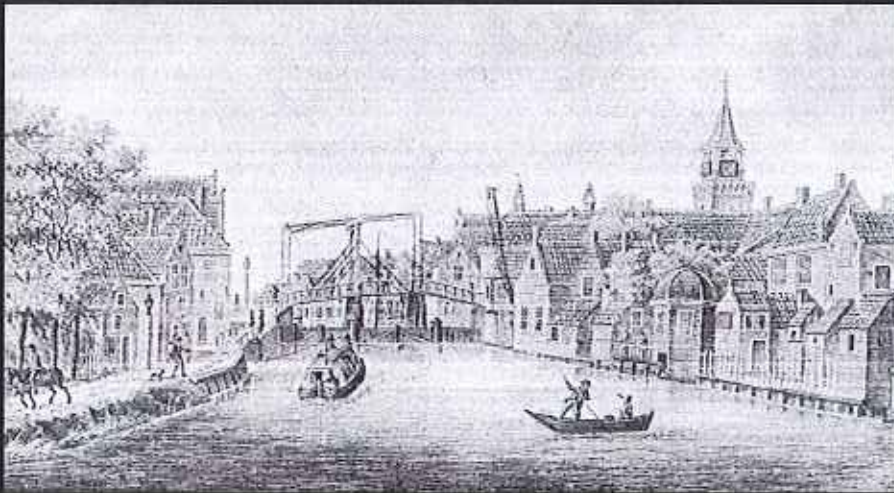


Bodegraven Zuidzijde 69 en Oude Bodegraafseweg



Aanvullende archeologische inventarisatie

Drs. T. Nales

September 2003
BAAC - rapport 03.127

BAAC bv

Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie



Bodegraven
Zuidzijde 69 en
Oude Bodegraafseweg

Aanvullende archeologische inventarisatie

Drs. T. Nales

September 2003
BAAC - rapport 03.127



Bouwhistorie
Archeologie
Architectuurhistorie
Cultuurhistorie

BAAC bv

Colofon

ISBN: 90-5985-037-8

Auteur: drs. T. Nales

Redactie: drs. P.J.M. Koop

Veldwerk: drs. T. Nales

Vondstdeterminatie: drs. H.M.P. Bouwmeester

Tekeningen: J. Heersink

Copyright: Rob de Groot Architectenbureau BNA, Bodegraven / BAAC bv, Deventer

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Rob de Groot Architectenbureau BNA te Bodegraven en/of BAAC bv te Deventer.

BAAC bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archoologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Hofstraat 4-6
7411 PD Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 618 430
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

1	Inleiding	1
	1.1 Onderzoekskader	1
	1.2 Ligging van het gebied	2
2	Werkwijze	4
	2.1 Bureauonderzoek	4
	2.2 Inventariserend veldonderzoek	4
3	Resultaten bureauonderzoek	5
	3.1 Geologie en bodem	5
	3.2 Historische situatie	7
	3.2 Bekende archeologische waarden	9
4	Resultaten veldonderzoek	11
	4.1 Booronderzoek	11
	4.2 Beschrijving van de vondsten	12
	4.3 Archeologische interpretatie	13
5	Conclusies en aanbevelingen	15
	5.1 Conclusies	15
	5.2 Aanbevelingen	15
6	Literatuur en kaarten	16

Bijlagen

- Bijlage 1: Overzicht geologische en archeologische tijdvakken
- Bijlage 2: Boorpuntenkaart Zuidzijde 69 (locatie 1)
- Bijlage 3: Boorpuntenkaart Locatie 2, 3, 4
- Bijlage 4: Overzicht codering textuurclassificatie en boorstaten
- Bijlage 5: Vondstoverzicht

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

In opdracht van architectenbureau Rob de Groot Architecten BNA te Bodegraven heeft het onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuurhistorie en Cultuurhistorie (BAAC bv) een aanvullende archeologische inventarisatie uitgevoerd op enkele plangebieden aan de Zuidzijde en de Oude Bodegraafseweg te Bodegraven. Aanleiding voor dit onderzoek is de geplande nieuwbouw op de verschillende locaties, waarbij mogelijk aanwezige archeologische waarden zullen worden verstoord.

Het doel van deze aanvullende archeologische inventarisatie is het vaststellen van eventueel aanwezige archeologische resten en/of vindplaatsen in het plangebied.

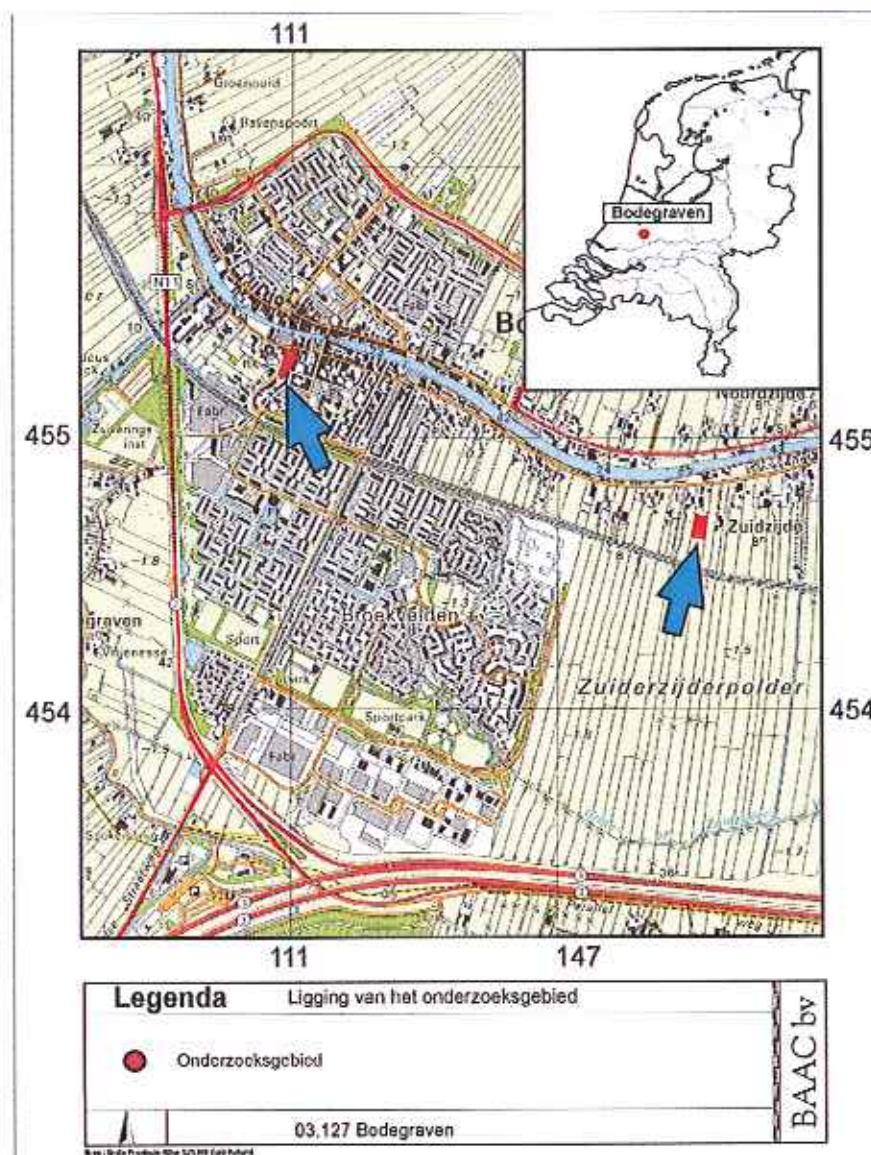
Het onderzoek is gesplitst in twee delen: een bureauonderzoek (Standaard Archeologische Inventarisatie, SAI) gevolgd door een inventariserend veldonderzoek (Aanvullend Archeologische Inventarisatie, AAI). Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over archeologische waarden in het onderzoeksgebied aan de hand van verschillende bronnen. Bij het inventariserend veldonderzoek is deze informatie getoetst en aangevuld.

In dit rapport zijn de resultaten van het onderzoek beschreven. Op basis van deze resultaten zijn aansluitend aanbevelingen gegeven over mogelijk vervolgonderzoek of de eventueel noodzakelijke bescherming van het gebied.

Het veldwerk van dit onderzoek heeft plaatsgevonden in september 2003. Het onderzoek is uitgevoerd conform volgens de eisen van de provinciaal archeoloog van de provincie Zuid-Holland en het handboek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 2.0.

1.2 Ligging van het gebied

Het onderzoek beslaat een drietal locaties aan de Oude Bodegraafseweg in de dorpskern van Bodegraven en een onderzoekslocatie aan de Zuidzijde, gelegen ten oosten van Bodegraven. Alle terreinen liggen binnen de provincie Zuid-Holland (figuur 1.1).



Figuur 1.1: Ligging van de onderzoeksgebieden

De locatie aan de Zuidzijde 69 (*locatie 1*) heeft een oppervlakte van circa 3000 m² (bijlage 2). De locatie ligt op een kleine afstand van de Oude Rijn (figuur 1.1). De noordgrens van het onderzoeksgebied wordt gevormd door de aangrenzende paardenbak achter de woning op Zuidzijde 69. De oost en westgrens worden gevormd door de aangrenzende buurtpercelen van Zuidzijde 68 en 70. Het terrein is met gras begroeid.

Locaties 2, 3 en 4 (bijlage 2) hebben respectievelijk een oppervlak van 250 m², 1000 m² en 500 m². Alle drie terreinen liggen aan de Oude Bodegraafseweg in de bebouwde kom van Bodegraven, circa 100-150 meter ten zuiden van de Oude Rijn, zoals te zien is in figuur 1.1. De verschillende locaties bestaan hoofdzakelijk uit braakliggend land en bebouwing.

De volgende vier coördinatenparen, volgens het rijksdriehoek-meetsysteem, geven de ligging van de onderzoeksgebieden aan (tabel 1.1 en tabel 1.2):

	X	Y
Zuidoosthoek:	112.550	454.675
Noordwesthoek:	112.513	454.750

Tabel 1.1 Coördinaten van het onderzoeksgebied aan de Zuidzijde 69

	X	Y
Zuidwesthoek:	111.075	455.225
Noordoosthoek:	111.125	455.275

Tabel 1.2 Coördinaten van de onderzoeksgobiieden aan de Oude Bodegraafseweg (i.e. locatie 4)

2 Werkwijze

2.1 Bureauonderzoek

Tijdens het bureauonderzoek is aan de hand van bronnen informatie verzameld over bestaande archeologische waarden. Bij de inventarisatie van bekende archeologische waarden is gebruik gemaakt van gegevens uit het Centraal Archeologisch Archief (CAA) en het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Hierbij is het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS) gebruikt. Daarnaast is de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) van de ROB en de kaarten uit Berendsen en Stouthamer (2001) geraadpleegd. Tenslotte is aanvullende informatie verkregen uit relevante achtergrondliteratuur, historische kaarten en verslagen over onderzoek in de directe omgeving (Koop; 2002).

2.2 Inventariserend veldonderzoek

Naast het bureauonderzoek is het veldonderzoek uitgevoerd. Het grondgebruik van de verschillende terreinen bestaat hoofdzakelijk uit grasland, braakliggend terrein en bebouwing. Hierdoor is het niet mogelijk om aan het oppervlak archeologische indicatoren waar te nemen. Om in dit onderzoeksgebied de aanwezige vindplaatsen toch te kunnen traceren is men aangewezen op het verrichten van grondboringen. Voor alle onderzoeksterreinen is een booronderzoek uitgevoerd.

Door de aanwezigheid van puin en (mogelijke dikke) kleipakketten is gekozen voor een booronderzoek met een Edelmanboor (diameter 7 cm). Hierbij wordt de boorkern nauwkeurig onderzocht op de aanwezigheid van archeologische indicatoren. Deze indicatoren kunnen bestaan uit bijvoorbeeld aardewerk, huttenleem, vuursteen, metaal, houtskool en (verbrand) bot. Tevens worden de grondmonsters lithologisch en bodemkundig beschreven, waardoor inzicht ontstaat in het ontstaan en de (landschappelijke) ontwikkeling van de directe omgeving van de onderzoekslocatie(s). Onder de grondwaterspiegel geeft het boren met een Edelmanboor problemen. Het sediment valt door het grondwater uit de boorkop en het monstertraject wordt vaak minder betrouwbaar. Om dit probleem te ondervangen, wordt onder de grondwaterspiegel met een guts verder geboord. Een nadeel van de guts is dat ten gevolge van de kleine diameter (4 cm) de kans op het aantreffen van eventuele archeologische resten kleiner is.

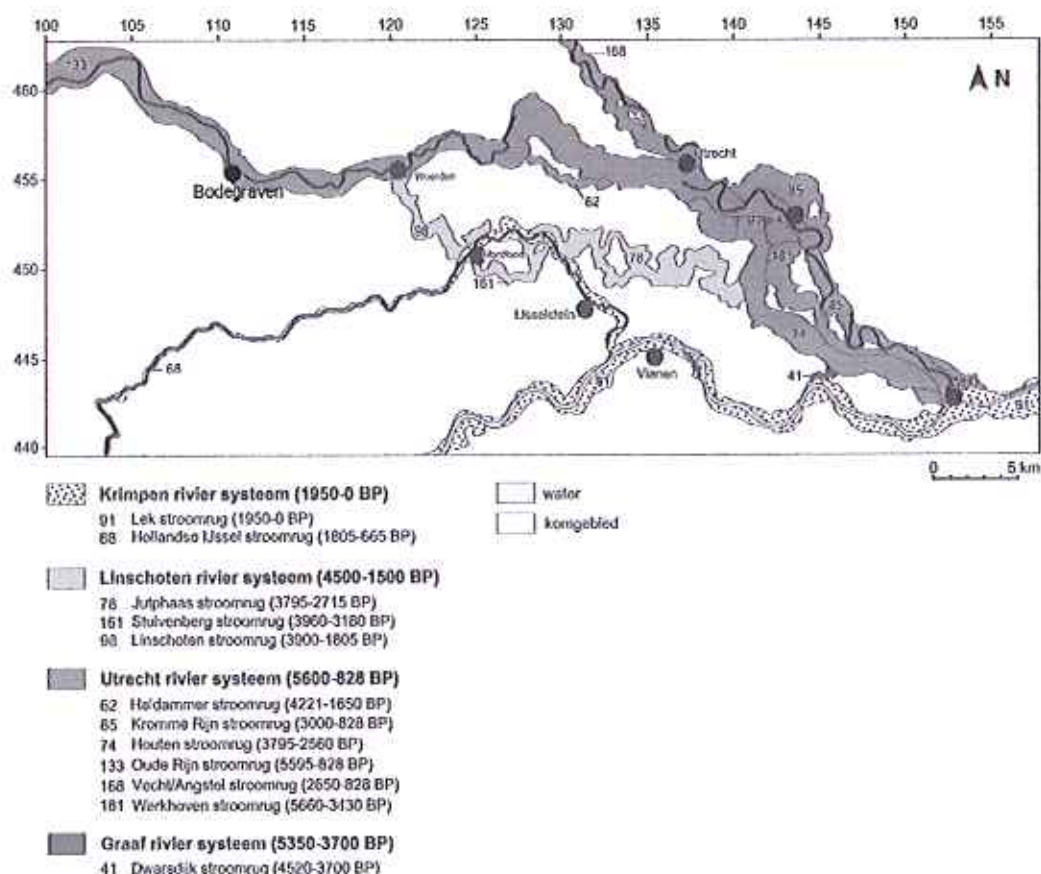
Door de relatief kleine oppervlaktes van de onderzoekslocaties is het moeilijk om de boringen volgens een vast boornet te plaatsen. Daarom is getracht de boringen zodanig te plaatsen, dat de spreiding van de boringen zo optimaal mogelijk is. Zodoende zijn in totaal 18 boringen met een Edelman (diameter 7 cm) verricht (*Locatie Zuidzijde*: 7 boringen; *Locatie 2*: 3 boringen; *Locatie 3*: 5 boringen; *Locatie 4*: 3 boringen)

De locatie (x,y) van de boringen is ingemeten met behulp van een meetlint. De hoogteligging ten opzichte van NAP is bepaald met een waterpasinstrument.

3 Resultaten bureauonderzoek

3.1 Geologie en bodem

Bodegraven is gelegen aan de rivier de Oude Rijn. Al vanaf ongeveer 3710 voor Christus voerde deze rivier vanaf Utrecht Rijnwater af naar de Noordzee (Berendsen & Stouthamer; 2001) (Figuur 3.1).

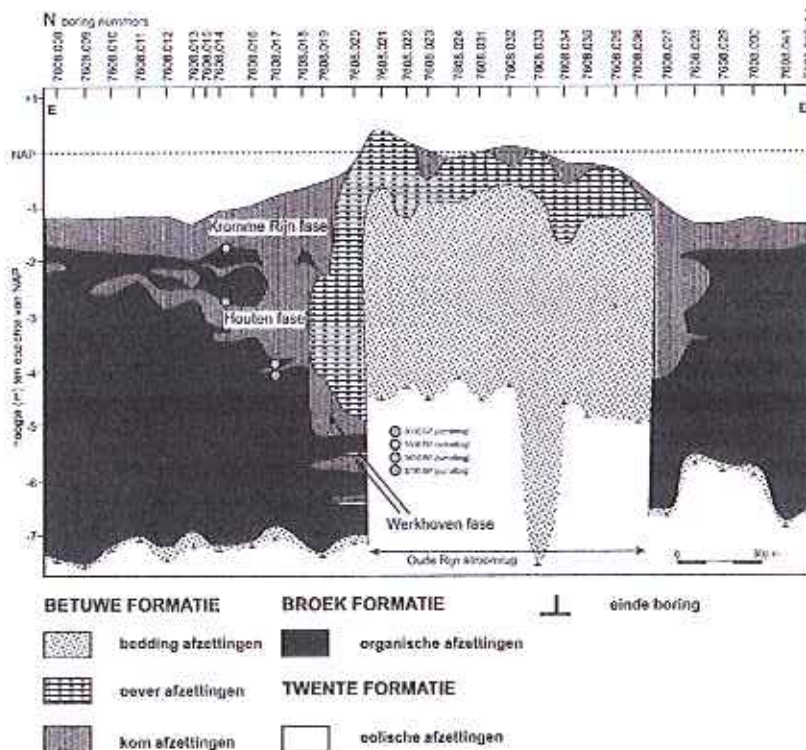


Figuur 3.1 Ligging van de verschillende stroomruggen ten westen van Utrecht (waaronder de Oude Rijn (nr. 133)) (Stouthamer, 2001)

De rivier heeft zeer lang zijn loop gehouden, totdat de rivier bij Wijk bij Duurstede in 1122 AD werd afgedamd en het Rijnwater via de Lek en de Waal werd afgevoerd (Dekker; 1980).

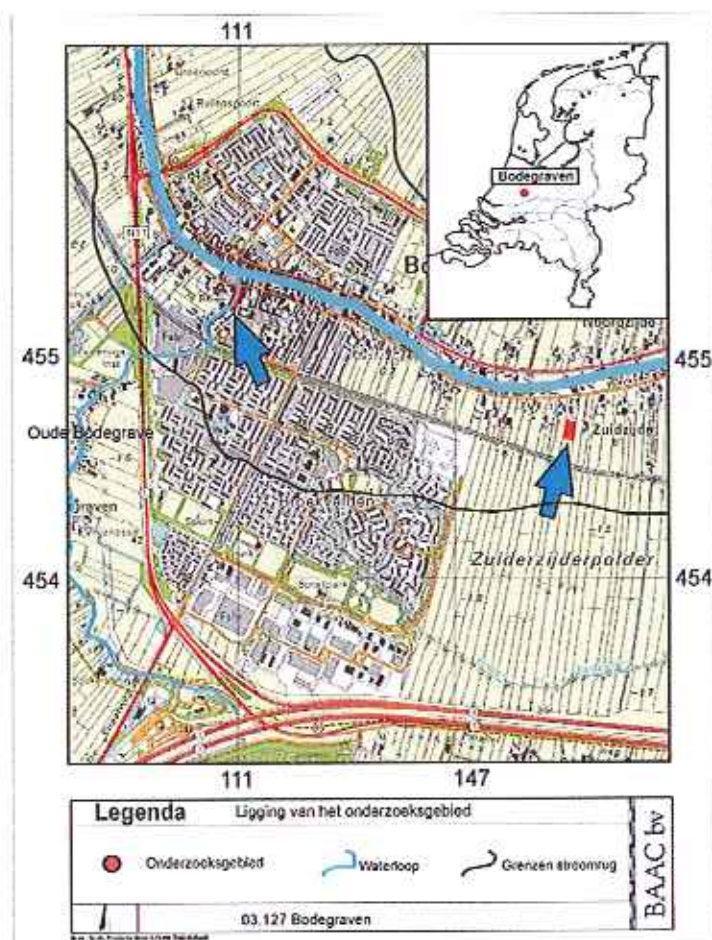
De Oude Rijn heeft in 5000 jaar verschillende perioden van activiteit gekend. Deze zijn met name ten oosten van Utrecht te herkennen, aangezien zich in die perioden hier verschillende (individuele) stroomruggen hebben gevormd (figuur 3.1), namelijk de Werkhoven (5660-3430 BP; nr. 181), Houten (3795-2560 BP; nr. 74), Kromme Rijn (3000-828 BP; nr. 85) stroomrug. De toenmalige rivieren in deze stroomruggen hebben allemaal afgewaterd via de stroomrug van de Oude Rijn. Daarnaast voegt zich bij Woerden de Linschoten stroomrug (3900-1805 BP; nr. 98) bij de Oude Rijn stroomrug.

Bij Bodegraven vallen al deze verschillende stroomruggen binnen één zandlichaam. Hierdoor zijn de oudere fasen mogelijk door de jongste (i.e. Kromme Rijn) opgeruimd en zijn van de oudere fasen slechts (delen van) oever- en/of komafzettingen herkenbaar (figuur 3.2). Dit betekent met betrekking tot de archeologie, dat er op de stroomrug van de Oude Rijn bij Bodegraven intacte vindplaatsen aangetroffen kunnen worden pas vanaf circa 1000 voor Christus (het begin van de jongste, Kromme Rijn fase). Oudere bewoningssporen zijn mogelijk door erosie van de rivier verdwenen.



Figuur 3.2 Dwarsprofiel over de Oude Rijn stroomrug nabij Harmelen (Stouthamer; 2001). Hierin is één pakket zand waar te nemen, maar naast het zandpakket zijn drie verschillende fasen van oever- en komafzettingen te zien (Werkhoven, Houten en Kromme Rijn-fase).

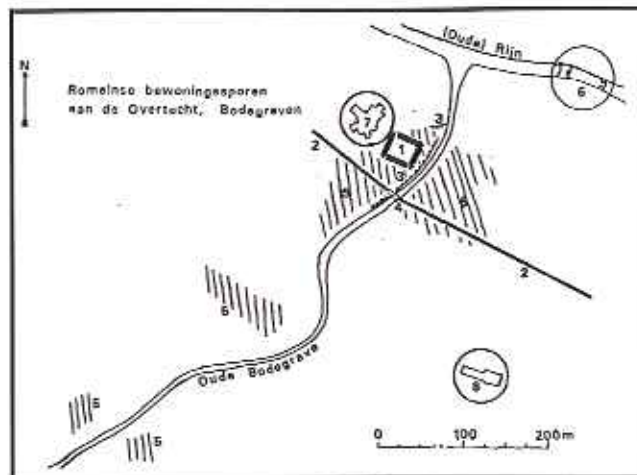
Op de plaats, waar Bodegraven ligt, mondde de Oude Bodegrave uit in de Oude Rijn. Deze kleine rivier ontwaterde het omvangrijke veengebied ten zuiden van Bodegraven. Deze rivier heeft geen stroomrug gevormd zoals de Oude Rijn, aangezien een veenwater geen sediment vervoert. Een landschappelijk overzicht van de omgeving van de onderzoekslocaties wordt gegeven in figuur 3.3.



Figuur 3.3 Ligging van de verschillende riviergeulen en de globale ligging van de stroomrug van de Oude Rijn rondom de onderzoeksgebieden (naar: Berendsen & Stouthamer, 2001)

3.2 Historische situatie

De Oude Rijn vormde circa 2000 jaar geleden de noordgrens (*Lat: limes*) van het Romeinse Rijk. Hierdoor was er op de zuidoever van de Rijn sprake van veel militaire- en handelsactiviteit. Kampementen, havens en een weg werden aangelegd. Daarnaast vond er op vele plekken bewoning plaats. Ook de plaats waar Bodegraven ligt, is in de Romeinse Tijd bewoond geweest. Tijdens graafwerkzaamheden aan weerszijden van de Oude Bodegraafseweg in de nabijheid van de Van Tolstraat zijn hiervoor aanwijzingen gevonden (zie hoofdstuk 3.3). Waarschijnlijk ter beveiliging van het Romeinse grens werd door de Romeinen een wachtpost (en mogelijk een *castellum*) opgericht langs de Oude Bodegrafe (Beunder, 1978) (Figuur 3.4).



Figuur 3.4 Het gebied rondom de Romeinse wachtpost en het veenwater de Oude Bodegrave (Bouder; z.j.) (ter oriëntatie: 6) brug en sluis; 7) R.K kerk; 8) station NS);

- 1) vermoedelijke ligging wachtpost;
- 2) vermoedelijk tracé van de Romeinse weg;
- 3) aangetroffen beschoeilingsconstructie;
- 4) aangetroffen brug/damconstructie;
- 5) Romeinse bewoningssporen;

Onder meer door Germaanse invallen, de Volksverhuizing en frequente wateroverlast kwam er een eind aan de Romeinse aanwezigheid. Uit perioden na de Romeinse Tijd - de Merovingische en de Karolingische periode - zijn tot nog toe geen bewoningssporen aangetroffen. Op grond van veldnamen en het verkavelingspatroon meent Karssen (1979) dat rond 800 een mogelijk koninklijk domeingoed de hogere gronden langs de Oude Bodegrave in exploitatie had. In de loop van de tijd werden steeds meer hoger gelegen gronden in gebruik genomen en is de bevolking langzaam gegroeid. Ook Beunder (z.j.) wijst op de verkavelingsstructuur langs de Oude Bodegrave. De perceelsverkaveling heeft vanuit dit riviertje plaatsgehad, zelfs tot dicht bij de oever van de Oude Rijn (figuur 3.5).



Figuur 3.5 Verkaveling rondom Bodegraven (1839-1859); de ontginning/verkaveling van het gebied heeft rondom de Oude Bodegrave plaatsgevonden vanaf deze rivier.

Het proces van toenemende ontginning en bewoning werd in het midden van de twaalfde eeuw bekrachtigd met de bouw van een kerk: de St. Gallus. Eind dertiende eeuw ging het dorp van de bisschop van Utrecht over in de handen van de graaf van Holland, Floris V.

Voor de (economische) ontwikkeling van Bodegraven, die voornamelijk op landbouw en veeteelt georiënteerd zal zijn geweest, was de aanleg van de eerste sluis (1363) in de Oude Rijn van groot belang. Deze sluis lag ter hoogte van het dorp. Het feit dat de voorheen passerende schepen hier nu geschut moesten worden, en de schippers noodgedwongen stil lagen, zal tot de nodige handelsactiviteiten hebben geleid. Ook dit heeft bijgedragen aan de economische ontwikkeling van Bodegraven destijds.

Het is onbekend hoeveel woningen er in de veertiende eeuw in Bodegraven stonden. Van de vijftiende eeuw zijn wel cijfers bekend. Vóór het jaar 1489 waren er 222 huizen aanwezig. In 1489 werd Bodegraven door een grote brand getroffen, waarna tijdens een volkstelling in 1494 nog maar zo'n 133 huizen geteld werden. Ook in de zestiende en zeventiende eeuw werd het dorp een aantal keren getroffen door rampspoed.

In de achttiende eeuw groeide Bodegraven weer. De bebouwing concentreerde zich hierbij ten noorden van de Oude Rijn. Aan de zuidzijde van de rivier was alleen de Van Tolstraat en een gedeelte van de Overtocht bebouwd. De Oude Bodegrave mondde nog steeds in de Oude Rijn uit. Deze wetering met dijk vormde tot ongeveer 1840 een verbindingsweg met Gouda. Aan deze zijde van de Oude Rijn lag ook een Rooms-katholieke Kerk.

In de zeventiende en achttiende eeuw groeide Bodegraven uit tot een 'deftig dorp'. Kaasboeren, kaaskopers en gegoede burgers uit Gouda en Leiden namen er hun intrek. In de achttiende eeuw doet ook langzamerhand de industrialisatie haar intrede: er verzezen lijnbanen, zaagmolens, een hoedenmakerij en een fabriek voor de vervaardiging van houten hakken en zolen (Karssen, 1979). In 1870 werd Bodegraven wederom getroffen door een grote brand. Hierbij brandden er ongeveer 100 huizen af en gingen ook de Lutherse kerk en het gemeentehuis verloren.

De aanleg van de spoorlijn met bijbehorend station (1878) en het oprichten van een wekelijkse kaasmarkt (1882) zorgden voor een nieuwe impuls voor het dorp. In de twintigste eeuw, vooral na de Tweede Wereldoorlog, groeide Bodegraven gestaag. Vooral aan de zuid- en noordoostzijde van het dorp werden nieuwe woonwijken gebouwd.

3.3 Bekende archeologische waarden

Tijdens het bureauonderzoek zijn de archeologische vondstmeldingen van het betreffende gebied uit het ARCHIS archief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) geïnventariseerd. Uit dit archief blijkt dat er uit het onderzoeksgebied zelf geen vondstmeldingen bekend zijn.

Uit de ARCHIS-gegevens blijkt dat er in Bodegraven ten zuiden van de Oude Rijn diverse archeologische resten zijn aangetroffen. Aan de Koningsstraat zijn tijdens

graafwerkzaamheden sporen van een Romeinse nederzetting gevonden. (ARCHIS-waarnemingsnummer 24347). Ook uit de Romeinse Tijd stammen de resten van een poortgebouw van een (mogelijke) legerplaats, die gevonden zijn tijdens een opgraving op de hoek van de Willemstraat en de Oude Bodegraafseweg (ARCHIS waarnemingsnummer 32856). Met behulp van een metaaldetector zijn enkele Romeinse sieraden gevonden, waaronder een bronzen ring en mantelspeld (ARCHIS waarnemingsnummer 31581, 31582, 31583). Al deze 'sites' liggen aan beide zijden van de Oude Bodegrave in de directe omgeving van het onderzoeksgebied (binnen circa 50 meter).

Nabij Zuidzijde 39/40 ten oosten van Bodegraven, circa 800 meter ten westen van het onderzoeksterrein is tijdens de begeleiding van bouwwerkzaamheden verschillende vondsten (aardewerk, steengoed, tufsteen e.d.) uit de Middeleeuwen en de Romeinse Tijd gedaan. Daarnaast is hier de Romeinse weg aangetroffen (ARCHIS waarnemingsnummer 47277).

Uit de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden blijkt dat voor de onderzoeksterreinen een hoge archeologische verwachting bestaat. Deze waardering is gebaseerd op de ligging van de onderzoeksgebieden op de stroomrug van de Oude Rijn, die gedurende de Romeinse Tijd intensief bewoond is geweest (zie hoofdstuk 3.2). Locatie 3 heeft volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden zelfs een zeer hoge archeologische waarde. Deze waardering heeft te maken met de ligging van de oude dorpskern en de grote hoeveelheid vondsten in de directe omgeving.

4 Resultaten veldonderzoek

4.1 Booronderzoek

Tijdens het booronderzoek zijn in totaal 18 megaboringen uitgevoerd. De locaties van de boringen zijn weergegeven in bijlage 2 en 3 en de boorstaten zijn terug te vinden in bijlage 4.

Locatie 1 (Zuidzijde 69)

Uit de boringen is informatie verkregen over het reliëf van het onderzoeksgebied. Hoogten van het maaiveld variëren tussen 0,79 m - NAP (boring 14; bijlage 2) in het noordwesten en 1,29 m - NAP in het zuiden (boring 16; bijlage 2).

In bijna alle boringen eindigt het profiel in matig fijn tot matig grof rivierzand, variërend van een mediaan van 150-210 μm tot 300-420 μm . Dit zand bevindt zich op een gemiddelde diepte van -2,0 m NAP. In boringen 13 en 16 wordt onderin grof rivierzand aangetroffen. Bovenop het rivierzand worden oeverafzettingen aangetroffen die bestaan uit zandige klei en zavel. In boringen 12, 13, 14 en 15 worden in de top van het profiel zware kleien aangetroffen, die worden afgezet bij overstromingen. In diezelfde boringen is op circa 0-30 cm diepte een (mogelijke) laklaag herkend. Een laklaag is een donkere laag, die zich ontwikkelt in een periode van (langdurige) lage rivieractiviteit door accumulatie van organische stof onder relatief vochtige omstandigheden. Hierdoor vormt een laklaag een tijdsgrens in afzettingen. In de overige boringen (boring 16, 17, 18) is de verkleuring niet aangetroffen, mogelijk door een lichte verploeging van de top van het profiel (circa 20-30 cm) hier of doordat de laklaag zich hier niet ontwikkeld heeft.

Locatie 2 (bijlage 3)

Locatie 2 betreft een onderzoekslocatie in een oude loods. Op drie locaties is met een betonboor in de vloer een gat gemaakt. Op deze locatie zijn geen hoogtemetingen verricht, aangezien de onderzoekslocatie zich binnen vier muren bevindt.

In bijna alle boringen eindigt het profiel in bosveen op 350 cm diepte. Bovenop dit bosveen wordt een afwisseling aangetroffen van zware klei, venige klei en kleilig veen. De (afwisseling in afzettingen) doen sterk denken aan komafzettingen, maar de voormalige aanwezigheid van een veenstroom (de Oude Bodegrave) en het aantreffen van onder andere een grindje, schelpen en scherven in (humeuze) klei en kleilig veen doen een geulopvulling vermoeden (boring 4, 6). Als gevolg van (voormalige) bebouwing is tot maximaal 60 cm diepte het bodemprofiel verstoord. Boring 5 is geëindigd in puin.

Locatie 3 (bijlage 3)

Uit de boringen is informatie verkregen over het reliëf van het onderzoeksgebied. Hoogten van het maaiveld variëren tussen 0,75 m - NAP (boring 9; bijlage 3) in het noorden en 1,29 m - NAP in het (zuid)oosten (boring 10, 11; bijlage 3).

In alle boringen eindigt het profiel in bosveen tussen 300-350 cm diepte. Bovenop dit bosveen wordt een afwisseling aangetroffen van zware klei, venige klei en kleilig veen. Ook hier lijkt sprake te zijn van een restgeulopvulling van de Oude Bodegrave op basis

van de vondsten in locatie 3 en de aanwezigheid van zandig materiaal in boring 7. Opvallend is dat boring 7 veel zandiger van aard is dan de overige boringen. In deze boring worden met name in de top zavel en zandige klei aangetroffen. Met name op deze onderzoekslocatie is de aanwezigheid van grote hoeveelheden hout opvallend (boring 11; boom). Het hout lijkt verslagen te zijn. De top van het profiel is afgedekt door geel bouwzand, soms met puin. Dit is relatief recent hier gestort. Meestal is het pakket 30 cm dik. In boring 11 is het pakket 100 cm dik. Als gevolg van (voormalige) bebouwing wordt tot circa 60 cm diepte puin aangetroffen.

Locatie 4 (bijlage 3)

Uit de boringen is informatie verkregen over het reliëf van het onderzoeksgebied. Hoogten van het maaiveld variëren tussen 0,95 m - NAP (boring 3; bijlage 3) en 1,10 m - NAP (boring 1; bijlage 3).

In alle boringen wordt een afwisseling aangetroffen van zware klei, zand en kleilig veen. Op basis van de aanwezigheid van zand op circa 2 meter diepte temidden van zware klei afzettingen en de aanwezigheid van veel schelpenresten en zoetwaterslakken lijkt hier sprake van een restgeulopvulling van de Oude Bodegrave. In boring 3 wordt op 340 cm diepte bosveen aangetroffen. Opvallend is boring 2; deze boring is op 2 meter diepte geëindigd in hard materiaal. Onduidelijk is wat voor materiaal het hier betreft. De top van het profiel in de boringen is afgedekt door geel bouwzand (30 cm dik), soms met puin. Dit is relatief recent gestort. Boring 1 is op 70 cm geëindigd in puin.

4.2 Beschrijving van de vondsten

Locatie 1 (Zuidzijde 69)

Op locatie 1 aan de Zuidzijde 69 zijn geen vondsten gedaan. In boring 14 is (recent) puin aangetroffen direct onder het oppervlak (30 cm).

Locatie 2

Vondsten betroffen hoofdzakelijk materiaal uit de zware klei binnen 150 cm diepte. Vondstnummer 2 betreft mogelijk een van een kaakbeen, waarschijnlijk van een dier (boring 4) (vondstnummer 2). Het bot bevond zich op 150 cm diepte op de (scherpe) overgang tussen een pakket humeuze klei (restgeulopvulling?) en een pakket schone (kom)klei. Ook is op een dergelijke diepte (130 cm; in zware klei) is in boring 6 een waarschijnlijk prehistorische scherf aangetroffen (vondstnummer 5). Onduidelijk is hoe oud de scherf precies is.

Locatie 3

Op locatie 3 (bijlage 3) zijn verscheidene archeologische indicatoren aangetroffen. Op een diepte van 180 cm zijn in boring 7 versinteld leem en een kleine ijzeren nagel/kram aangetroffen (vondstnummer 7). In boring 9 zijn op 90 cm diepte enkele scherven gladwandig witaardewerk gevonden, vermoedelijk Romeins of vroegmiddeleeuws (vondstnummer 8).

Locatie 4

Op locatie 4 (bijlage 3) werden op het onderzoeksterrein geen vondsten aangetroffen. Wel is opvallend, dat boring 2 gestaakt is in hard materiaal.

Een overzicht van de vondsten uit beide deelgebieden is terug te vinden in bijlage 5.

4.3 Archeologische interpretatie

Locatie 1 (Zuidzijde 69)

Het onderzoeksgebied is gelegen op een (oude) binnenbocht (een zogenaamde *kronkelwaard*) van de Oude Rijn. In de oeverafzettingen op deze kronkelwaard is mogelijk een laklaag herkend direct onder de bouwvoor. Dit is onduidelijk door de verploeging van de top van het profiel. Op deze diepte (circa 30 cm) zijn in het Oude Rijn gebied laklagen uit twee perioden bekend (Nales & Vis; 2003), namelijk een laat-Romeinse en een middeleeuwse laklaag. In het onderzoeksgebied zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. ARCHIS gegevens suggereren aan de Zuidzijde 39/40 vlak langs de geul van de Oude Rijn de ligging van de Romeinse weg. Gezien de locatie van het onderzoeksgebied ten opzichte van de bekende locatie van de weg, is het mogelijk dat deze zich ook in het onderzoeksgebied bevindt (gelegen circa 100 meter ten zuiden van de Oude Rijn). Dat in het onderzoeksgebied geen sporen zijn aangetroffen, die wijzen op de aanwezigheid van de Romeinse weg, betekent niet dat de weg hier niet aanwezig is. Ondanks een dekkende boornet over het onderzoeksgebied (circa 20x20m) hoeft de weg niet aangeboord te zijn, aangezien de weg een circa 5 meter breed grindpakket is.

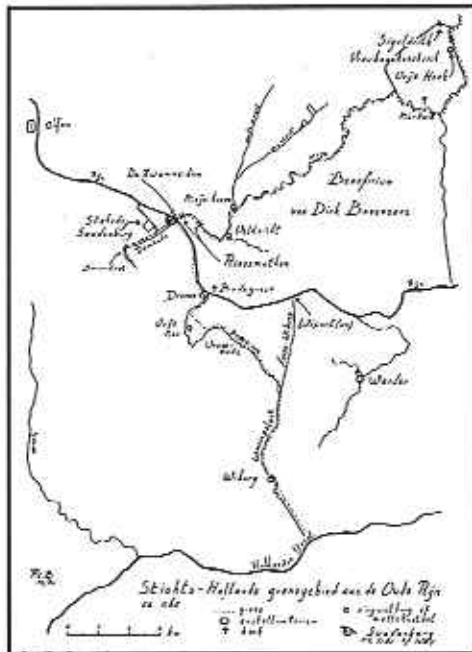
Locatie 2, 3 en 4 (bijlage 3)

Locatie 2, 3 en 4 zullen hier tegelijk behandeld worden, aangezien de drie onderzoeksterreinen op dezelfde landschappelijke eenheid liggen. Al deze terreinen lijken te liggen op de restgeulopvulling van de veenstroom de Oude Bodegrave.

- Dit blijkt uit het ontbreken van bodemsediment, zoals zand en (veel) grind, dat over de bodem getransporteerd wordt. Rivieren vervoeren sediment en ontwikkelen beddingafzettingen, veenstromen niet. Daardoor eindigen de boringen op deze onderzoekslocaties in de komgronden van de Oude Rijn (het moedermateriaal; humeuze klei en bosveen) en niet in zand. Het sediment dat de restgeulopvulling vormt is direct afkomstig uit de Oude Rijn, waarin de Oude Bodegrave slechts 100 meter verder in uitmondde (Koop; 2001). Onduidelijk is overigens hoe dik de restgeulopvulling van de Oude Bodegrave is. Met zekerheid valt te zeggen dat dit in ieder geval 2,0 meter is (in verband met het voorkomen van rivierzand uit de Oude Rijn op deze diepte).
- Daarnaast wijzen historische kaarten op de ligging van de Oude Bodegrave nabij de onderzoekslocatie (figuur 3.4; figuur 4.1; figuur 4.2).



Figuur 4.1 Historische kaart uit 1615 (bron NN)



Figuur 4.2 Historische kaart uit 1165 AD (bron NN)

In de geulopvulling bevinden zich veel archeologische indicatoren, waaronder een prehistorische scherf. Op basis van de relatief grote hoeveelheid materiaal die met de relatief smalle, "trekkan-arme" guts is aangetroffen, lijkt er sprake geweest van intensieve bewoning langs de geul van de Oude Bodegrave. Dit is mogelijk aangezien de locatie aan stromend water (van zowel de Oude Bodegrave als de Oude Rijn) aantrekkelijk en strategisch is. ARCHIS-gegevens, gegevens uit opgravingen uit de directe omgeving (zie hoofdstuk 3.3) en literatuur wijzen op de aanwezigheid van een legerkamp. Vervolgonderzoek zou hierover meer inzicht kunnen geven. Volgens het historisch onderzoek (hoofdstuk 3.2) is de Oude Bodegrave minimaal tot 1840 nog watervoerend geweest (figuur 3.5). Hierdoor kunnen ook nog relatief recente resten worden aangetroffen.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

De doelstelling van dit onderzoek is het vaststellen van eventueel aanwezige archeologische resten en/of vindplaatsen in de plangebieden aan de Zuidzijde 69 en de Oude Bodegraafseweg in Bodograven.

1. Uit het bureauonderzoek blijkt dat uit de omgeving vondsten bekend zijn uit de Romeinse Tijd en de late Middeleeuwen. Hoewel uit de onderzoeksgebieden geen vondsten bekend zijn, bestaat er een hoge archeologische verwachting op basis van landschappelijke gegevens uit het omliggende gebied.
2. Uit het veldonderzoek is gebleken dat:
 - Op locatie 1 zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Mogelijk ligt het Romeinse niveau circa 30 cm beneden maaiveld op basis van de aanwezigheid van de laklaag. De bodem vertoont geen sterke mate van versterking. Mogelijkheid bestaat dat over dit deel de Romeinse weg gelopen heeft. De weg is aangetroffen 800 meter stroomafwaarts langs de restgeul van de Oude Rijn. Aangezien het onderzoeksgebied dicht langs de restgeul van de Oude Rijn ligt, kan de weg hier mogelijk gelopen hebben. Deze weg is niet tijdens het booronderzoek aangetroffen gezien de (geringe) breedte van 5 meter;
 - Locatie 2, 3 en 4 zullen hier tegelijk behandeld worden, aangezien de drie onderzoeksterreinen op dezelfde landschappelijke eenheid lijken te liggen. Tijdens het booronderzoek is aangetoond dat de locaties gelegen zijn op/langs de restgeul van de Oude Bodegrave. In de geulopvullingen zijn onder meer prehistorische, Romeinse en Middeleeuwse vondsten aangetroffen. Deze vondsten kunnen indicatief zijn voor mogelijke bewoning aan weerszijden van de Oude Bodegrave. De archeologische verwachting is derhalve hoog.

5.2 Aanbevelingen

Voor locatie 1 wordt een vervolgonderzoek aanbevolen in de vorm van een proefsleuf (N-Z). Ondanks het ontbreken van archeologische indicatoren, bestaat de mogelijkheid dat het tracé van de Romeinse weg door het onderzoeksgebied gelopen heeft. Dit is mogelijk op basis van opgravingsgegevens circa 800 meter ten westen van het onderzoeksgebied langs de geul van de Oude Rijn. Aangezien het onderzoeksgebied ook nabij de geul van de Oude Rijn ligt, is het mogelijk dat de weg hier aangetroffen wordt. Een proefsleuf kan dit aantonen cq. uitsluiten. Daarnaast kan de aanwezigheid van een mogelijke laklaag rond deze diepte wijzen op een oppervlak uit de Romeinse tijd, zoals op andere plaatsen in het Oude Rijngebied (Nales & Vis; 2003). Hierin kunnen zich vondsten uit deze periode bevinden.

Voor de onderzoekslocaties 2, 3 en 4 wordt eveneens een aanvullend onderzoek in de vorm van proefsleuven aanbevolen. Hoewel proefsleuven hier vermoedelijk geen vindplaats zullen aantonen, zal er wel informatie verkregen worden over omliggende (mogelijke) vindplaatsen (zie hoofdstuk 3.2 en 3.3).

6 Literatuur en kaarten

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 1982: *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch geografische studie*. Ph.D. Thesis, Utrecht University, Netherlands Geographical Studies 25, pp 256.

Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E., 2001: *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta*, The Netherlands, van Gorcum, Assen.

Beunder, P.C., z.j.: *Castella en Havens. Kapellen en Hoven, van Albaniana tot Laurum via Rode(lo)grave en Zwadenburg*. Bodegraven.

Beunder, P.C., 1978: *Tussen Laurum (Woerden) en Nigrum Pullum (Zwammerdam) lag nog een castellum*. Scriptie, M.O. Geschiedenis.

Dekker, C., 1980: *De dam bij Wijk Scrinium et Scruptura*. Opstellen betreffende de Nederlandse geschiedenis aangeboden aan Prof. Dr. J.L. van der Gouw, bij zijn afscheid als buitengewoon hoogleraar in de archiefwetenschappen en in de paleografie van de veertiende tot de zeventiende eeuw aan de Universiteit van Amsterdam. Groningen: Erven van der Kamp, pp. 248-266

Dossier Hoofdrubriek 0., Bodegraven. Algemene Geschiedenis.

Dossier Hoofdrubriek 1., Bodegraven. Demografie, Topografie en Archeologie.

Karssen, C., 1979: 't Deftigste dorp, kleine geschiedschrijving van Bodegraven. Bodegraven/Alphen aan den Rijn.

Nales, T & Vis G-J., 2003: *De paleogeografie van de Oude Rijn*. Rapport Afstudeeronderzoek Universiteit Utrecht, Utrecht.

Stouthamer, E., 2001: *Holocene avulsions in the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*. Ph. D. Thesis, Utrecht University, Netherlands Geographical Studies 283, pp. 211.

Geraadpleegde kaarten

Grote Provincie Atlas Zuid-Holland (1:25.000), 2003: Topografische Dienst, Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen

Grote Historische Atlas Zuid-Holland (1:50.000), 1990: I West-Nederland 1839-1859; Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen

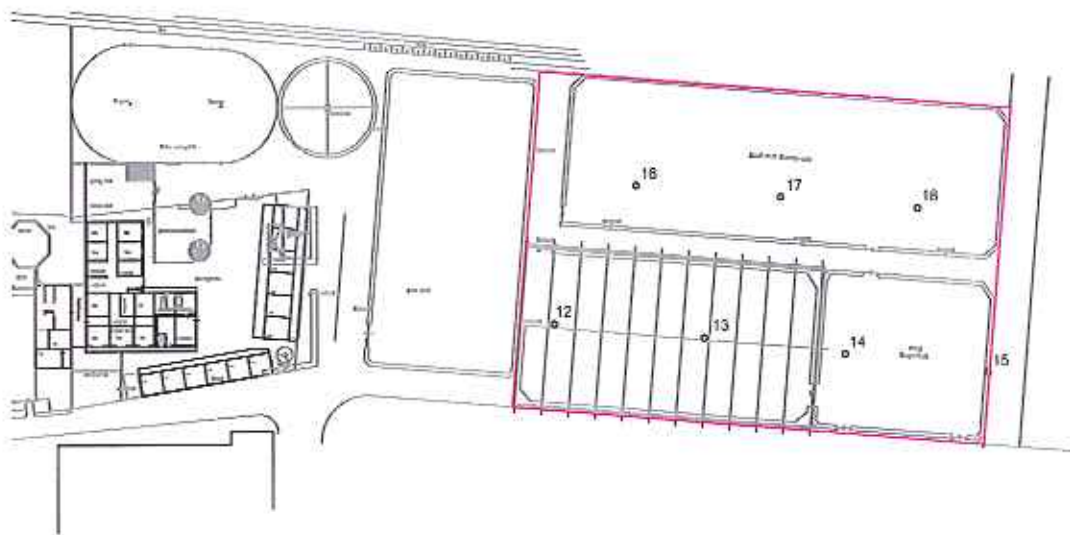
Palaeogeographic Development of the Rhine-Meuse Delta, The Netherlands (1:50.000), 2001, uit: Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E., 2001, van Gorkum, Assen.

Bijlage 1: Archeologische en geologische tijdvakken

	C14 B.P.	Geologie	Klimaat, landschap, vegetatie		Archeologische perioden	Cultuurnamen		
1500 n. C.								
1000	1000	Duinkerke III	Koeler vochtiger Subatlanticum	Loofbos	Late Middeleeuwen			
					Karolingische tijd			
					Merovingische tijd			
500		Duinkerke II			Volksverhuizingstijd			
					Laat Romeinse tijd			
					Midden Romeinse tijd			
0	2000		Vroeg Romeinse tijd	Late IJzertijd				
500		Duinkerke I		Midden IJzertijd	Zeljan			
				Vroeg IJzertijd				
1000				Late Bronstijd				
1500		Duinkerke 0	koeler droger Subboreaal	Loofbos	Midden Bronstijd	Hilbertum Draaenveen	Eip	
2000					Vroeg Bronstijd			
2500	4000	Calais IV				Laat Neolithicum	Wikkeldraad	Kalkbeek
3000								
3500		Calais III		Midden Neolithicum	Vlaandigen Swart			
4000				Vroeg Neolithicum		Harz		
4500		Calais II	warm vochtig Atlanticum					
5000	6000					Bandceramiek		
6000		Calais I			Mesolithicum			
7000	8000		Warmer Boreaal	Den				
8000			Warmer Preboreaal	Berk				
9000	10.000	jong dekzand II	Kouder Late Dryas	Toendra		Ahrensburg		
10.000			Warmer Allerød	Den Berk	Laat Paleolithicum	Tjonger		
11.000	12.000	jong dekzand I	K Vroeg Dryas	Toendra				
12.000			Warmer balling	Berk		Hamburg		
25.000		oud-dekzand loess	Weichsel Ijstijd	Poolwoestyn				
50.000			Warm Eemien	Loofbos				
100.000					Midden Paleolithicum			
150.000								
200.000		kaleem stuwwal	Saale Ijstijd	Landijs				
250.000								
300.000 v.C.					Vroeg Paleolithicum			

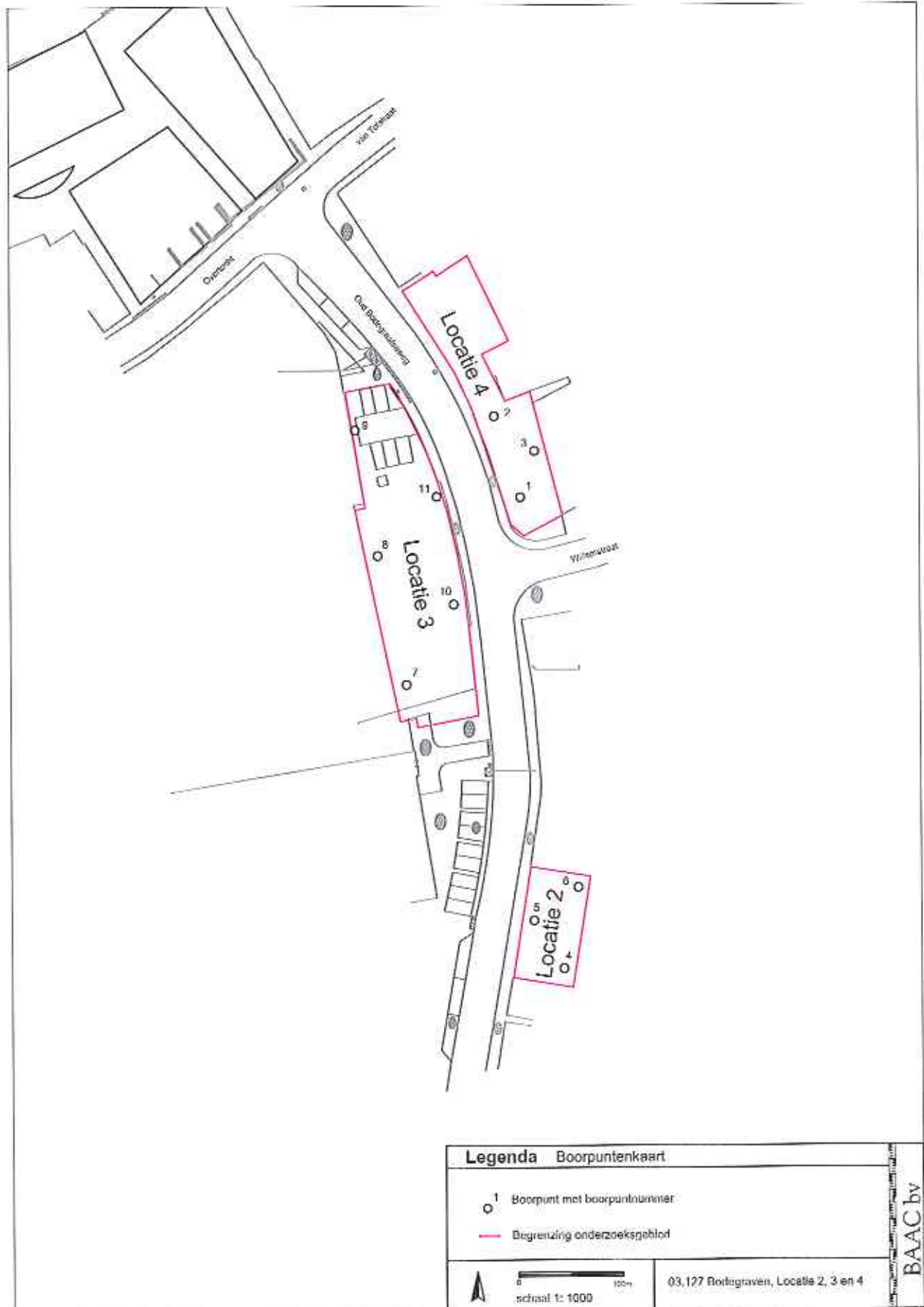
(Near Van Es et al., 1988)

Bijlage 2: Boorpuntenkaart Zuidzijde 69



Legenda Boorpuntenkaart	
	Boorpunt met boorpuntnummer
	Begrenzing onderzoeksgebied
	03.127 Rodograven, Zuidzijde 69
schaal 1: 1000	

Bijlage 3: Boorpuntenkaart locatie 2, 3 en 4



Bijlage 4: Overzicht gebruikte afkortingen in Boorstaat

Gebruikte afkortingen boorstaat

Textuurindeling:

<i>Hoofdnaam</i>	<i>Toevoeging</i>	<i>Gradiënt toevoeging</i>
G = grind	g = grindig	1 = zwak
Z = zand	z = zandig	2 = matig
L = leem	s = siltig	3 = sterk
K = klei	k = kleilig	4 = uiterst
V = veen	h = humeus	

Archeologische indicatoren:

hk	=	houtschool
l	=	leem (verbrand)
b	=	bot
aw	=	aardewerk
vs	=	vuursteen
bk/p	=	baksteen/puin
fos	=	fosfaat

Gradiënt

1 = weinig

2 = matig

3 = veel

Overige afkortingen:

Plr	=	plantenresten (<i>r = riet, h = hout</i>)
o/r	=	oxidatie/reductie
Ca	=	Calcium (<i>kalkgehalte: 0 = afwezig, 1 = hoorbaar, 2 = hoorbaar en zichtbaar bruisen</i>)
Fe	=	ijzer (<i>0 = afwezig, 1 = ijzerhoudend, 2 = sterk ijzerhoudend</i>)
Gw	=	grondwater (<i>GLG/ GHG = gemiddeld laagste/gemiddeld hoogste grondwaterstand</i>)
Horz.	=	bodemhorizont (<i>volgens Bakker en de Schelling</i>)

